

Злочини проти людяності: як подолати перешкоди, що очікують на органи кримінальної юстиції України?

Законом № 4012-IX від 9 жовтня 2024 року Кримінальний кодекс України (КК України) було доповнено статтею 442-1 «Злочини проти людяності». Цю новину не можна назвати ніяк інакше, як довгоочікуваною. Вже на момент прийняття КК України в 2001 році концепт злочинів проти людяності міцно утвердився в міжнародному праві й складно знайти раціональне пояснення тому, чому злочином проти людяності не знайшлося місце в розділі XX Особливої частини КК України.

Брак подібного положення став особливо гострим, коли в 2014 році Верховна Рада України, визнаючи юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (МКС), кваліфікувала масове насильство проти учасників Революції Гідності як злочини проти людяності. Складно зрозуміти, чому така оцінка вказаних подій з погляду міжнародного права не була доповнена внесенням змін до КК України.

Максимально актуалізувало необхідність законодавчих змін те, що МКС, розслідуючи ситуацію в Україні, кваліфікував систематичні обстріли української критичної інфраструктури російськими військовими не лише як воєнний злочин, але й як злочини проти людяності. На цьому фоні неможливість подібної оцінки таких дій українськими слідчими, прокурорами та судами була вкрай дивною.

Закон № 4012-IX зняв проблему відсутності окремої (автономної) криміналізації злочинів проти людяності за КК України. Однак ця новела створила низку викликів, дати відповідь на які повинні органи кримінальної юстиції України.

Як стаття 442-1 КК України співвідноситься з положеннями Кодексу про «загальнокримінальні» та міжнародні злочини? Чи можлива відповідальність особи за злочини проти людяності лише за умови, що між нею та принаймні ще однією іншою особою існує змова про спільне вчинення діянь, що утворюють злочини проти людяності? Чи потрібно в українському контексті для інкримінування російському військовому участі в злочинах проти людяності встановлювати, що його дії порушують міжнародне гуманітарне право, чи критерієм неправомірності його дій можуть бути й інші норми міжнародного чи навіть національного права? Чи можна з огляду на ч. 2 ст. 442-1 КК України засудити особу за злочини проти людяності, якщо вона умисно позбавила життя одну людину? Чи можна застосовувати статтю 442-1 КК України до дій, які були вчинені до набрання цією статтею чинності, або до дій, які розпочалися до набрання нею чинності та тривали після того, як вказана стаття стала чинною?